

Una proposta d'estructura i de cronologia del contingut del Llibre dels Feits de Jaume I.

Vicent GARCIA EDO
Universitat Jaume I

El *Llibre dels Feits* o Crònica de Jaume I, o tal volta només el *Llibre del rei Jaume*, com algunes veus autoritzades han indicat recentment, és una de les obres més importants de la literatura europea medieval. I com a tal ha estat estudiada i valorada per autors ben diferents. Tot i això, encara hui en dia continua plantejant una sèrie de problemes, la resolució dels quals, si és que existeix, no sols haurà d'efectuar-se a partir del seu contingut, sinó també a partir de la documentació històrica i jurídica de l'època que es conserva.

Una de les primeres dificultats que planteja és la relacionada amb la seua vertadera estructura i la cronologia dels fets narrats. Jaume I ens diu el que fa, però quasi mai ens indica la data exacta, per la qual cosa ens cal acudir a la documentació conservada del seu regnat, per a poder resoldre aquestes qüestions.

En aquest estudi realitzem una síntesi d'allò que serà un treball molt més llarg i complex, que ens permetrà conèixer exactament la cronologia dels fets. Tanmateix ja es pot tenir una idea aproximada de la distribució de la Crònica i de la manera de contar les coses, els moments en què succeïren; però especialment crida l'atenció eixa llacuna cronològica que abraça els anys 1246-1264, etapa central del regnat de Jaume I, de la qual no ens conta absolutament res: això dóna peu a pensar en la possibilitat que, en l'actual estat, el *Llibre dels Feits* siga una obra incompleta.

1. ESTRUCTURA DEL LLIBRE

Tal volta una de les primeres qüestions a resoldre siga la de la seua estructura, circumstància aquesta que és molt mal coneguda, tot i la seua trascendental importància a l'hora d'apropar-nos millor al contingut de l'obra.

En el pròleg (1) a la primera edició facsímil del *Llibre dels Feits*, efectuada a partir de l'anomenat Còdex de Poblet, conservat a la Biblioteca Universitària de Barcelona, la publicació de la qual fou patrocinada per aquella Universitat, Martí de Riquer indicava que la Crònica de Jaume I es podia dividir en quatre parts, de la manera següent:

1a. 1208-1228. *Narra hechos que van precedidos de breves antecedentes familiares. (Capítulos 2 a 33).*

2a. 1228-1240. *Guerra de Urgell en favor de N'Aurembiaix, conquistas de los reinos de Mallorca y Valencia, y estancia del rey en Montpellier. (Capítulos 34 a 327).*

3a. 1242-1265. *Desavenencias entre Jaime I y Alfonso X, campañas contra sarracenos rebeldes de Valencia y la sublevación de la nobleza aragonesa contra el rey. (Capítulos 328 a 409).*

4a. 1265-1276. *Relata nuevas campañas en el reino de Valencia, conquista de Murcia, guerras internas en Cataluña, visita al papa en Lyon y contactos con Alfonso X. (Capítulos 410 a 566).*

Aquestes afirmacions de Riquer, tot i que no són exactes, poden considerar-se com les primeres en què clarament s'ha tractat de veure la Crònica com quelcom diferent a un bloc homogeni. Trenquen amb la idea tradicional de considerar-la una narració contínua, amb un únic començament i un únic final, quan una senzilla contemplació dels caràcters externs del manuscrit ja ens indica que no existeix tal unitat.

Més recentment M^a de los Desamparados Martínez Sampedro, en les pàgines introductòries a la seua edició (2) de la versió llatina del text, torna sobre la qüestió, seguint les observacions que el propi Pere Marsili, autor d'aquesta versió, va fer, en acceptar com vàlida la divisió donada per aquell al Llibre, de la manera que copiem tot seguit:

Libro I. Nacimiento, adolescencia, matrimonio, cortes y otros hechos del rey D. Jaime hasta el año 1229 (XXVI capítulos).

Libro II. Conquista de las Baleares (XLIX capítulos).

Libro III. Conquista del reino de Valencia (LXXIX capítulos).

Libro IV. Conquista del reino de Murcia y muerte del rey (LIX capítulos).

Aquesta estructura en forma de quatre llibres és una invenció de Pere Marsili, la qual no té res a veure amb el text original en què es va basar per a efectuar la traducció i la nova composició de la Crònica en llengua llatina; ampliant conceptes i conferint-li el caràcter culte que no tenia, però aconseguint fer també —i això és molt important a destacar— una obra totalment diferent a com fou concebuda originàriament.

Tot i que existien aquestes senzilles subdivisions, el contingut del *Llibre dels Feits* ha estat presentat sempre com un conjunt homogeni en el qual tan sols destacaven —per l'amplitud del text— alguns fets significatius; i així, la realitat del seu esquema quedava diluïda en el conjunt.

Lola Badia, en un article recent, manifestava (3) haver-se sentit desconcertada en els seus inicis com a docent, quan havia de parlar d'aquesta Crònica Reial. Indicava que els dubtes van persistir fins el passat any 1991,

quan en la lectura de la tesi doctoral de Josep M. Pujol Sanmartí (4) va creure tenir la impressió que les conclusions d'aquest autor, el treball del qual no coneixem, havien desfet el mur d'imcomprensió que li impedia la interpretació operativa del Llibre. Josep M. Pujol, segons el comentari de Lola Badia, — i suposem que des d'una perspectiva lingüístico-filològica— trobava estructurada l'obra en una sèrie de seqüències narratives independents, cada una de les quals responia a una sessió de relat o tertúlia, durant la qual el rei contava als seus íntims episodis exemplars i dignes de record.

A aquesta conclusió, o almenys a una de molt semblant, també es pot arribar analitzant l'obra des d'una vessant purament històrica, o, si se'ns permet, veient simplement la seua cronologia. En averiguar les dades dels fets narrats en els diferents passatges del llibre, també poden descobrir-se aquestes «seqüències narratives», que no podem identificar com a «sessions d'un relat», sinó com a simples capítols diferents d'una obra literària extensa.

Així ho vam posar de manifest, en considerar-la com un conjunt de capítols independents, en l'estudi introductori (5) a la segona edició facsímil del *Còdex de Poblet*, apareguda a València el 1989-90, on ja apuntarem el que semblava absolutament evident, una volta la Crònica deixava d'interessar només com a llibre de consulta, del que tothom es val per a complementar, amb algun passatge del seu vast contingut, xicotets estudis sobre qualsevol matèria, i es converteix en una obra global, la comprensió de la qual passa pel seu enteniment com a tal. Aquest concepte, fins ara, no s'havia tingut en compte, perquè, per a ser utilitzada pels investigadors, havia estat artificialment fragmentada en 566 apartats (6), colofó a banda, que es corresponen amb els apartats de la Crònica, que, segons el *Còdex de Poblet*, van encapçalats per una lletra capital decorada, unes voltes amb filigranes i, altres, molt poques, (i ara indicarem per què) amb l'efígie del rei.

A banda d'aquesta distribució clàssica (que no té en consideració l'estructura en capítols i que no ha fet més que deformar una realitat evident), quan observem el manuscrit de Poblet, que tal volta siga l'única possibilitat d'apropar-nos al que devia ser la distribució primitiva del Llibre, immediatament ens crida l'atenció el lloc on estan col·locades les lletres capitals miniades que trobem al llarg del text, així com la posició de les dues miniatures (una perduda actualment), que precedien els capítols relatius a les conquestes de Mallorca i València. Ni les lletres capitals miniades ni les dues miniatures estan col·locades a l'atzar, sinó que encapçalen moments que podem considerar molt significatius en la vida del rei Jaume. Les efígies reials separen parts diferents del llibre, capítols que res no tenen a veure els uns amb els altres, si no és que formen part de la vida del mateix personatge. Tan sols podríem assenyalar, com excepció al que diem, que dins de la narració de la conquesta de València es destaca amb una inicial miniada un breu paràgraf en el qual se'ns informa de la col·locació de la senyera en una

torre de la ciutat de València, tal volta perquè l'entrada a la ciutat de València va ser per al monarca un dels fets més importants de la seua vida.

A partir de la posició d'aquestes miniatures, es pot efectuar aquesta proposta de distribució del *Llibre dels Feits* en quinze apartats o capítols, en els quals es té en compte la cronologia dels fets:

CAPÍTOL I. Introducció, infantesa i joventut del rei. Anys 1208-1227 (apartats números 1 a 33).

CAPÍTOL II. Defensa dels drets de la comtessa d'Urgell. Any 1228. (números 34 a 46).

CAPÍTOL III. Conquesta de Mallorca. Anys 1228-1230. (números 47 a 126).

CAPÍTOL IV. Conquesta de València. Anys 1231-1238. (números 127 a 281).

CAPÍTOL V. Col·locació de la senyera a València i expulsió dels musulmans de la ciutat. Any 1238. (números 282-289).

CAPÍTOL VI. Incursions a Villena i Sax. Ordenament de la ciutat de València. Conquesta de Castelló de Xàtiva. Anys 1239-1242. (números 290 a 328).

CAPÍTOL VII. Conquesta de les terres del Sud del Xúquer. Final de la conquesta i revoltes musulmanes. Anys 1242-1246. (números 283 a 377).

— llacuna cronològica —

CAPÍTOL VIII. Jaume I cerca ajut per a socórrer el rei de Castella contra els musulmans de Granada, els quals envaeixen les seues terres. Anys 1264-1265. (números 378 a 409).

CAPÍTOL IX. Campanya de Múrcia. Any 1265. (números 410 a 433).

CAPÍTOL X. Conquesta de Múrcia. Estada a Montpeller. Càstig a uns falsejadors de moneda en Aragó. Anys 1266-1268. (números 434 a 474).

CAPÍTOL XI. Frustrada expedició marítima a Terra Santa. Anys 1268-1269. (números 475 a 493).

CAPÍTOL XII. Entrevista amb el rei de Castella. Visita d'aquest al regne de València. Visita a Múrcia. Anys 1269-1274. (números 494 a 522).

CAPÍTOL XIII. Viatge a Lió per assistir al concili. Any 1274. (números 523 a 542).

CAPÍTOL XIV. Problemes interns a Catalunya. Visita del rei de Castella. Mort de l'infant Ferran Sànxez. Corts de Lleida. Anys 1274-1275. (números 543 a 553).

CAPÍTOL XV. Sublevacions populars a València. Revoltes musulmanes. Malaltia i mort del monarca. Anys 1275-1276. (números 554 a 566).

2. LA REDACCIÓ DEL *LLIBRE*

Martí de Riquer creu que el *Llibre dels Feits* es degué redactar en diferents moments de la vida de Jaume I, probablement quan les circumstàncies polítiques del moment li permetien un cert descans, per la qual cosa podem pensar que aquestes «memòries» podien anar guardant-se en diferents quaderns que formarien part dels papers privats del rei. Potser aquests esborranys foren obra de més d'un escriptor, entre els molts que s'han documentat en companyia del monarca al llarg del seu dilatat manament (7).

És prompte encara per a opinar sobre el moment o moments de la redacció, tot i tenir en compte que no s'ha acabat l'exhaustiu estudi cronològic que el text exigeix i que tal volta no aporte dades significatives al respecte. Sembla, però, que la redacció completa s'efectuaria en els darrers anys de la vida del monarca, considerant que aquest període podria haver durat un llarg temps, inclús superior a una dècada, segurament posterior a les campanyes militars de Múrcia.

Els capítols VIII al XV (segons la numeració de la nostra proposta), que van de l'any 1264 fins al 1276, es corresponen cronològicament amb els darrers anys de la vida del rei. Però pel que fa als anteriors capítols, que són els que poden plantejar dubtes al respecte, creiem que també cal decidir-se per unes dates de redacció prou tardanes, perquè sinó sembla no tenir explicació el fet que trobem errades de contingut tan importants, entre d'altres, com la que s'observa en la cita del propi any de la conquesta de València (1238), que en el llibre figura com 1239 (8). En la versió catalana del text llegim: *E per tal que sàpia hom quan fo presa València, fo la vespra de Sent Miquel, e l'any de M.CC.XXXIX*. I en el capítol XLI del llibre tercer de la versió llatina de Marsili veiem: *Anno a Nativitate Domini nostri Jhesu Xristi millesimo duocentesimo tricesimo nono, in vigilia beati Michaelis, intravit Rex victor in civitatem Valentie*. Evidentment hi ha una errada, que es transmet des de l'original o, almenys, a partir de les primeres còpies de l'obra, tal volta posada ja en bella forma quan la conegué Marsili, i assumida de seguida per ell.

També hi ha una altra errada quan se cita la permuta que fa el rei amb Ximén Pérez de Arenós del lloc de Castalla pels de Xest i Vilamarxant, la qual va tenir lloc l'any 1251 (9), mentre que de la Crònica sembla desprendre's que va ocórrer l'any 1245. Haurem d'atribuir a una manca de memòria eixes i altres dades errades, resultat d'una reconstrucció mental tardana del fil de la narració, que produirà la falsa apariència que totes les coses encaixen en el seu lloc.

3. L'AUTOR DEL LLIBRE DELS FEITS

Acceptant com a cert el caràcter autobiogràfic de l'obra, que estímem indiscutible, tan sols queda per descobrir qui va ser l'autor material de la redacció, al dictat de les paraules del propi monarca, que no va posar una cura especial en la forma, la qual cosa dóna una gran frescor al text i ens permet creure que el copista es limitava a escriure el que es deia, sense afegir-hi res de la seua part. Tenint en compte que el *Llibre dels Feits* pogués haver-se redactat al llarg d'un bon grapat dels darrers anys de Jaume I, es pot pensar fàcilment que va estar obra de més d'un escrivà (10).

Potser mai no es podrà arribar a saber el nom del o dels possibles escrivans que van participar en la redacció, perquè aquest ofici solia comportar l'anonimat. En el llibre, però, es conté una sola referència a un personatge que, alguna volta ha estat considerat com a possible participant en la redacció. Es tracta d'un tal G. de Puyo, fill d'un altre personatge del mateix nom, al servei de la casa reial des de temps del rei En Pere, pare de Jaume I.

Llegim a la Crònica (11) al respecte: *E eren layns per caps don Pero Ferrandes e don G. de Puyo, pare d'aquest G. de Puyo, qui era ab nos quant fayem aquest libre*. Tals paraules indiquen únicament companyia, és a dir, assenyalen la presència de G. de Puyo al costat del monarca durant la redacció. Aquesta presència podria entendre's de dues maneres: Puyo o bé fou l'autor del text o bé un simple company del rei, que l'ajudava a recordar els fets i a dictar-los a un escrivà .

G. de Puyo és un personatge pràcticament desconegut. Per la documentació coneguda fins ara no se'l pot considerar un notable de la cort, ni directe participant en cap dels fets gloriosos del monarca. Segurament devia ser un membre de la baixa noblesa i formaria part del conjunt d'éssers anònims de l'entorn del monarca, la personalitat i l'activitat dels quals ens és absolutament desconeguda. Tal volta pogués tractar-se d'un funcionari de la casa reial, del qual se'ns ha perdut el rastre, en no figurar en la documentació conservada.

L'única dada documental que podria apropar-nos a la seua persona és la nota que figura al Llibre del Repartiment del Regne de València, on se cita la donació de l'alqueria de Nacarella (12), pròxima a València, a un tal Garcia de Pujo, efectuada el 7 d'octubre de 1237, tot i que no és possible saber si la donació es va fer a favor del pare o del fill, que, com ja hem dit, portaven el mateix nom.

El cognom Puyo, o Pujo, sembla indicar que el personatge en qüestió tenia procedència aragonesa, la qual cosa, d'entrada, ens permet dubtar d'una participació molt directa en la redacció d'una crònica escrita en llengua catalana, a no ser que hi hagués pel mig un llarg procés d'aprenentatge, no documentat, del català per part d'aquest personatge, el

qual essent un bon escrivà hauria redactat la Crònica. Tal volta l'existència o la inexistència d'aragonesismes en el text pogués reforçar o refutar aquesta possibilitat, que, en definitiva, no passa d'ésser més que una excusa per tractar de donar explicació a una qüestió que no en té cap, encara.

4. ¿ÉS EL *LLIBRE DELS FEITS* UNA OBRA INCOMPLETA?

Un altre dels problemes que ens planteja aquesta obra és el relatiu a si es troba completa o, pel contrari, li manca una part que, potser pogués haver-se perdut o mai no haver estat redactada.

Els enllaços entre unes seqüències cronològiques i altres, o entre uns fets i altres, es fan mitjançant frases ambigües, que ens poden donar a entendre que entre elles només hi ha el pas d'un període curt de temps, moltes voltes només de dies o fraccions de dies o, pel contrari, de mesos i també d'anys.

Açò fa necessària la correcta reconstrucció cronològica dels fets narrats, per poder extraure els resultats desitjats. Com ja hem indicat, tot i no haver acabat aquest treball, ens crida notablement l'atenció l'existència d'una gran llacuna cronològica en el text, que abraça els anys centrals del regnat de Jaume I, concretament entre 1246 i 1264. Es produeix entre els apartats 377 i 378 de la distribució clàssica, o entre els capítols VII i VIII de la nostra proposta. L'apartat 377 recull el moment en què el monarca sembla haver donat fi a les campanyes militars de València, després de la derrota d'Al-Azraq, al voltant de 1246. Una derrota que no va estar completa, raó per la qual ens parla del fet molt de passada. L'apartat següent, el 378, es data el 1264, i s'inicia reprenent la història, vint anys després, amb la frase: *E quant vench aenant, que haguem acabat tot lo feyt del regne de València, e cobrat çò que havíem perdut...* donant-nos a entendre que enllaça clarament amb el que estava narrant unes ratlles més amunt.

És així, però? Probablement no. La documentació ens parla d'almenys una altra revolta protagonitzada per Al-Azraq al voltant de l'any 1258 (13) que també li va suposar al rei cristià greus problemes i que podria enllaçar amb la frase que acabem de reproduir. Caldria, per tant, reflexionar sobre la possibilitat que el rei hagués mantingut en el seu llibre dues dècades de silenci, o, pel contrari, esbrinar si el que ha ocorregut és que s'han perdut alguns quaderns que cobrien precisament aquest període.

No és lògic aquest silenci perquè, deixant a banda la seua infantesa, de la qual no tenia massa a contar, des del moment en què el rei ho és en actiu, va narrar els principals fets del seu regnat, sense deixar buits cronològics d'importància, ni abans ni després de l'esmentada llacuna. Durant aquest període de dos dècades va portar a terme una política interior molt intensa, i també externa, amb greus dificultats amb Castella i França, resolts de manera desigual, que, d'alguna manera, hagueren pogut estar objecte de comentari. Les revoltes musulmanes del 1258 se silencien. I també calla

aspectes de la seua vida domèstica: la seua dona, Teresa Gil, que tant li va influir en aquest temps, tampoc no ens diu absolutament res.

Tot açò ens fa a pensar en la possibilitat que aquests hipotètics quaderns centrals es perderen, cosa que no ens ha d'estranyar excessivament, perquè l'arxiu reial, que era el lloc on es devia conservar el manuscrit o manuscrits de la Crònica, no era encara un lloc totalment segur per als papers. Sabem que és el que va passar amb molts documents de l'arxiu reial en vida de Jaume I, i com molts d'ells foren destruïts en un incendi provocat quan encara vivia el rei. També pel que sabem, tot i que se li atribueix a Jaume I el mèrit de la recomposició de la Cancelleria Reial i la seua definitiva orientació, no és menys cert que l'Arxiu Reial no es trobava en condicions òptimes durant el seu manament, ni era tan complet com calia esperar d'un monarca que va governar els seus estats al llarg de sis dècades. D'altra manera no es comprén la inexistència dels originals i de les còpies de nombrosos textos bàsics per a l'Estat en l'arxiu, que en definitiva hauria de ser el dipòsit documental per excel·lència.

És al seu successor, el rei Jaume II, a qui en realitat podem atribuir el vertader mèrit de posar ordre a la Cancelleria, i qui va tractar de recuperar aquells escrits imprescindibles per als arxius reials, mitjançant còpies autoritzades per notaris, efectuades en les diferents ciutats de la Corona on es trobaven els originals concedits originàriament als respectius donataris. Fou també Jaume II qui va encarregar la traducció llatina de la Crònica, per a major glòria del seu antecessor.

Entre d'altres, són molt conegudes les còpies autoritzades en 1319 (14) dels originals dels pactes entre Jaume I i el destronat rei musulmà de València Abu-Zayd, corresponents als anys 1229, 1232 i 1236, així com altres privilegis i pactes atorgats pels propi Abu-Zayd o concedits a ell per la Cancelleria Apostòlica, documents tots que Jaume II va demanar als hereus d'aquest noble, els senyors d'Arenós, els quals en el segle XIV continuaven conservant els pergamins originals d'aquests documents. També crida l'atenció la confecció en temps de Jaume II d'una còpia del *Llibre de Privilegis de València* (15) on es contenen 75 privilegis de Jaume I concedits al llarg de la seua vida als ciutadans de València, així com altres atorgats pels seus descendents, Pere el Gran i Alfons el Lliberal, la major part dels quals no constaven en els llibres-registre dels arxius de la Cancelleria Reial, tot i la seua importància com instruments de consulta per als funcionaris de la Cancelleria.

Aquests indicis, pocs però prou significatius, demostren que els papers no eren objecte d'especial atenció en el segle XIII i, per aquesta causa, molts d'ells es van perdre, bé d'una manera fortuïta, bé d'una manera intencionada.

Podem pensar, per tant, en la possibilitat que algun dels quaderns dictats pel monarca al llarg de la seua vida desaparegués, la qual cosa explicaria

aquell tall cronològic al qual hem al·ludit.

A partir dels quaderns conservats es composarien les primeres còpies catalanes, hereues de les quals són aquestes que coneixem actualment, i també la versió llatina.

5. ELS PRIMERS MANUSCRITS DEL *LLIBRE DELS FEITS*

La notícia de l'existència del que suposem el manuscrit original del *Llibre*, ens ve donada en el pròleg de la versió de Marsili, en la qual aquest autor ens parla de l'existència d'un manuscrit conservat a l'Arxiu Reial, *ut victoriosissimi avi sui (de Jaume II) sui pristinis temporibus veraci stilo sed vulgari collecta, ac in archivis domus regie ad perpetuam sue felicitatis memoriam reposita reducerentur in medium, atque latino sermone diserta, et per capitula iuxta conclusionum varietatem distincta, unum ystorialem et cronicum redderent codicem, in quo tota dicti Regis avi sui magnorum factorum texeretur series, et Deus in suo regali braxio ac gloriosissimo Principe a legentibus laudaretur.*

Més avall, al final del pròleg, Marsili diu que entén l'obra dividida en quatre llibres: *Librum itaque istum in quatuor libros dixtinximus*, relatiu cadascú d'ells a l'adolescència del rei i a la conquesta del comtat d'Urgell; conquesta de Mallorca; conquesta de València; i conquesta de Múrcia i mort del rei. Aquesta simplificació de Marsili, que no es correspon amb la distribució original, ha provocat una sèrie de consideracions errònies quant a l'esquema general de l'obra.

Evidentment, Marsili va conèixer l'obra tal com ha arribat fins els nostres dies. Però la va reinterpretar, la va traduir per donar-li un caràcter culte que no tenia. La qualifica *com veraci stilo sed vulgari collecta*, i hi incorpora les mateixes errades que contenia el suposat original, en especial la relativa a l'any de la presa de València, com ja hem dit.

Jaume I va morir el 1276 i no va ser sinó fins el 1313 quan Marsili va acabar la redacció llatina del *Llibre*. Durant aquest període va poder perdre's, si és que realment es va escriure, el fragment de la Crònica que ocuparia els anys 1246-1264. Els quaderns conservats constituïrien la versió primera del text, a partir del qual es confeccionaria una o diverses còpies catalanes, així com la versió llatina, feta a partir de l'original o d'alguna de les còpies primeres.

La versió catalana més antiga que conservem actualment és de l'any 1343, i es va fer al monestir de Poblet. Potser ja no es faria a partir de l'original, sinó d'alguna de les còpies que circulaven en aquell temps, actualment no conservada. Això és el que sembla suggerir Jordi Bruguera, a la seua darrera edició (16) del *Llibre*, en tractar d'identificar el manuscrit mare del de Poblet amb un hipotètic manuscrit que anomena B, que es devia conservar als arxius reials.

Des de l'acabament de la versió llatina de Marsili, la Crònica se'ns hauria de transmetre per un doble camí, conservant-se actualment diferents còdexs d'ambdues versions, que originàriament van tenir un tronc comú.

6. LA CRONOLOGIA DELS QUINZE CAPÍTOLS

Ja hem indicat que el rei Jaume no acostuma a incloure la data en què van succeir les coses que narra, la qual cosa ha donat lloc a confusions que caldrà resoldre a mesura que la documentació emesa per la seua Cancelleria i la documentació particular coetània ens facilite prou informació per anar comprenent i datant cadascun dels diferents apartats del seu contingut.

Charles de Tourtoulon, Joaquim Miret i Sans i altres autors, en les seues obres sobre el regnat de Jaume I, van estudiar indirectament aquesta qüestió. A partir d'aquests i altres treballs, i especialment de moltes de les comunicacions contingudes en les actes dels dos congressos de la Corona d'Aragó dedicats al regnat de Jaume I (el I i el X), així com de bona part de la documentació coneguda de l'època, hem tractat d'efectuar una primera reconstrucció cronològica dels fets, que ens apropa a la realitat, tot i que cal continuar-la, per tal de resoldre dubtes que encara no tenen solució. Aquesta classificació distingeix els continguts següents de cada capítol:

CAPÍTOL I (Anys 1179-1227).

1. Introducció.
2. Primavera de 1179. Matrimoni frustrat entre la filla de l'emperador de Constantinoble i el rei Alfons de Castella. Arribada de la princesa a Montpeller i noces amb Guillem de Montpellier.
3. 15 de juny de 1204. Noces de Maria de Montpeller, filla dels anteriors, amb el rei Pere d'Aragó.
4. Disputes entre Maria i el seu germanastre per raó del senyoriu de Montpellier, i sentència del Papa a favor d'ella.
5. Febrer de 1208. Naixement de Jaume I.
6. Breu elogi patern.
7. Gran elogi matern.
8. 27 de gener de 1211. Jaume I és posat sota la tutela de Simó de Montfort. Disputes del rei d'Aragó amb aquest noble.
9. 13 de setembre de 1213. Batalla de Muret. Mort del rei Pere.
10. Gener-abril de 1214. Jaume I és alliberat de la custòdia de Simó de Montfort.
11. Després d'agost de 1214. Trasllat de Jaume I a Montsó, sota la tutoria del mestre de l'Orde del Temple.
12. Bàndols i disputes entre els nobles aragonesos durant l'estada del rei a Montsó.
13. Octubre de 1216. Fugida de Montsó del comte de Provença.

14. Juny de 1217. Jaume I abandona el castell de Montsó, als 9 anys.
15. Primeres intervencions del monarca en les disputes entre els nobles aragonesos.
16. Juliol de 1220. Als onze anys posa setge a Albarrasí i fracasa en l'intent de prendre la ciutat.
- 17-19. Febrer de 1221. Als 12 anys i mig es pacta el seu matrimoni amb la infanta Leonor de Castella, i se celebra el matrimoni a la vila d'Agreda.
- 20-21. 1223-1224. Jaume I defensa el noble Nuño Sánchez davant el vescomte de Bearn Guillem de Montcada. La noblesa catalana es divideix en dos bàndols que s'enfronten en batalla. En setembre de 1224 es pactarà una treva entre ambdós bàndols.
- 22-24. Maig-juny de 1224. Jaume I entra a Saragossa i és segrestat pel seu oncle i altres nobles.
25. Agost-setembre de 1225. Campanya contra el regne musulmà de València. Cita indirecta a la fracassada incursió a Peníscola, i acord amb el rei de València Abu-Zayd.
- 26-33. 1225-1227. Disputes i mort del noble aragonés Pedro Aonés en 1225. Rebel·lió de les ciutats d'Aragó contra el rei. El dia 1 d'abril de 1227 se signen els pactes per a tornar a la normalitat; el monarca s'obliga a fer unes donacions, i així rep a canvi el jurament de fidelitat dels nobles aragonesos.

CAPÍTOL II. (Any 1228).

- 34-46. Agost-octubre de 1228. El rei surt en defensa de la comtessa Aurembiaix d'Urgell, la qual havia estat desposseïda dels seus dominis en benefici de Guerau de Cabrera. Per atreure el monarca al seu bàndol, la comtessa li fa donació de la ciutat de Lleida. Jaume I organitza un exèrcit que guanya la campanya militar i la comtessa recupera les seues propietats.

CAPÍTOL III. (Anys 1228-1235).

47. Novembre de 1228. Jaume I planeja, a Tarragona, en la casa de Pere Martell, la campanya de Mallorca. Convocatòria de Corts a Barcelona per tractar l'assumpte.
- 48-55. Desembre de 1228. Corts de Barcelona i preparament de l'estol.
- 56-106. Setembre de 1229. Campanya de Mallorca.
- 107-113. Gener-març de 1230. Tornada a Tarragona. Estada a Catalunya i Aragó. tornada a Barcelona. Notícies sobre un possible atac tunisenc a Mallorca. Tornada a Mallorca des de Tarragona.
- 114-116. Maig de 1230. Estada d'alguns mesos a Catalunya. Notícies sobre una possible rendició total de les illes, i retorn a Mallorca.
- 117-124. Juny de 1231. Campanya i conquesta de Menorca.
- 125-126. 1235. L'arquebisbe de Tarragona conquesta Eivissa amb l'autorització del rei.

CAPÍTOL IV. (Anys 1231-1238).

127-136. Finals de l'any 1231-començaments de 1232. Reunió d'Alcanyís, en la qual es prepara la conquesta del regne de València. Unes setmanes després, a Gea d'Albarrasí, se li comunica al rei la caiguda d'Ares. Camí d'aquest castell el rei és informat de la conquesta de Morella pel noble aragonés Blasco de Alagón, el qual se sotmet a la voluntat reial i li fa devolució de la població, tot i reservar-se la seua administració perpètua.

137-148. Febrer de 1231. El rei Sancho de Navarra reclama Jaume I. Signen uns pactes que després es frustraran i se separen renyits, però amb la promesa de reunir-se de cap nou. L'estada a Tudela és anterior als fets narrats en els apartats anteriors. Tan important errada tan sols pot ser conseqüència de la redacció de la Crònica molts anys després d'ocórrer els fets.

149. Març de 1231. Estada del rei a Mallorca i retard en la torna a Navarra per entrevistar-se amb el rei Sancho.

150-152. abril de 1231. Nova visita al rei Sancho que conclou sense cap acord d'ajut perquè aquest puga recuperar el que ha perdut a mans del rei de Castella.

153-155. Primers mesos de 1233. Jaume I envia missatgers als seus nobles i als ordes militars, per a reunir-se a Terol en maig i conquerir Borriana.

156-181. Finals de maig-mitjan de juliol de 1233. Setge i presa de Borriana. Posterior estada del rei a Aragó.

182-184. Primers dies d'agost de 1233. Arriben notícies dels moros de Peníscola, que volen rendir-se. El rei pren possessió del castell.

185. Al voltant d'agost de 1233. Els mestres del Temple i de l'Hospital prenen Xivert i Cervera respectivament.

186-189. Agost de 1233. El rei torna a Borriana. Caiguda de Borriol, Coves, l'Alcalatén i Vilafamés. Des de sant Miquel fins Nadal el rei s'està a Borriana. Cavalcada a la Ribera del Xúquer i torna a Borriana. Sortida del rei i permanència de Pere Cornel, el qual hostiga els castells d'Onda, Nules, Uixó i Almenara.

190-191.- Primers mesos de 1234. Rendició d'Almassora a Pere Cornel.

192-205.- 1234-1235. El rei torna a Borriana i després viatja per Aragó i Catalunya. A l'estiu de 1235, novament a Borriana, s'organitza una cavalcada a Alzira i Cullera. En tornar, pren i destrueix les torres de Montcada i Museros i fa molts captius.

206-213.- 1236-1237. Retorn a Aragó on celebra Corts Generals. Des d'Osca prepara la presa del castell d'Enesa o del Puig. El rei porta tapials per a tornar a construir els murs del castells, enderrocats pels musulmans. Durant dos mesos, fins el començament de l'estiu de 1237 es fa la reconstrucció.

214-216.- Setembre de 1237. El rei s'entrevista amb Bernat Guillem d'Entença, el qual no havia acudit al Puig en el termini marcat pel monarca,

ni tampoc no havia portat avituallaments. El rei ha de marxar a Tortosa i després a Aragó amb la finalitat de suplir aquestes carències de queviures. 217-229. Finals de 1237. Se li comunica al rei el lliurament de la batalla del Puig, guanyada pels cristians. El rei demana a les ciutats i a la noblesa d'Aragó ajut i queviures i marxa al Puig, on romandrà durant algun temps. 230-242. Gener-març de 1238. Estades a Tortosa i Saragossa. El rei convoca els seus nobles per Pasqua per assetjar València. Mentre és a Saragossa s'assabenta de la mort de Bernat Guillem d'Entença i marxa al Puig on fa cavaller el seu fill i promet que no deixarà el Puig fins que no s'haja acabat la conquesta de la ciutat. Rebrà la reina que ve d'Uldecona i la deixa a Borriana. El rei Zayyàn de València sol·licita pactar la retirada de Jaume I.

243-248. Quaresma de 1238. Rendició del castell d'Almenara. El rei crida la reina a Almenara.

249-252. Quaresma de 1238. Rendició dels castells d'Uixó, Nules i Castro. 253-254. Abril de 1238. Presa d'Alfàndec. Rendició de Paterna, Bètera i Bufilla.

255-256. Finals d'abril de 1238. El rei instal·la el seu campanent al costat de València.

257-270. Maig-setembre de 1238. Incursió a Russafa. Arriben noves hosts cristianes. Comença l'atac a la murada. Conquesta de Silla. Arriben unes galeres de Tunis. Les galeres pretenen fer un desembarcament a Peníscola. Tornejos contra els musulmans. Atac a una torre de la Boatella.

271-280. Entre els dies 14 i 25 de setembre de 1238. Zayyàn envia un emissari. Tornejos amb cavallers musulmans. Segona embaixada de Zayyàn.

281. 25 de setembre de 1238. El rei comunica als seus nobles el pacte de capitulació de València.

CAPÍTOL V. (Any 1238).

282. 28 de setembre de 1238. S'hissa la senyera reial a València. La carta de capitulació, però, porta data del 29 de setembre de 1238.

283-289. Primers d'octubre de 1238. Els musulmans abandonen la ciutat de València i comença el repartiment de les cases. El rei nomena els repartidors.

CAPÍTOL VI. (Anys 1239-1242).

290-291. Primavera de 1239. Ramon Folc fa una incursió a Villena i Sax, on mor Artal d'Alagó.

292-294. Primavera de 1239. El rei disposa la custòdia de la ciutat de València pels nobles que el van ajudar.

295-305. Juliol-octubre de 1239. El rei viatja a Montpel·lier, i s'absenta de València durant molt de temps.

306-315. Novembre de 1239-gener de 1240. El rei torna a València, on

esmena unes malifetes comeses pels seus nobles contra els moros. S'entrevista amb Zayyàn i es nega a permutar Alacant per Menorca. Possessió de Bairèn. Estada reial a Cullera.

316-327. Any 1240. Estada a Catalunya i Aragó. Cau presoner Pere d'Alcalà. El rei torna a València i envia les seues hosts per alliberar-lo. L'exèrcit reial assetja Xàtiva i forcen l'entrega de Castelló de Xàtiva.

328. Anys 1241-1242. Estada d'un any per Aragó i Catalunya.

CAPÍTOL VII. (Anys 1242-1246).

329-332. Al voltant de setembre de 1242. Conquesta d'Alzira. La seua cronologia encara ens ofereix dubtes: de la lectura de la Crònica sembla probable la data proposta, que Ubieto retarda a l'any següent.

333-354. Gener-maig de 1244. Any i mig després es trenca la treva amb Xàtiva i s'inicia la campanya per a la seua conquesta. Durant aquest període el rei s'assabenta de la pretensió del seu gendre, l'infant Alfons de Castella, sobre els llocs de Xàtiva. Énguera i Moixent es rendeixen al castellà, i Jaume I provoca un encontre amb l'infant, i acaben les disputes entre ambdues parts que signen el tractat d'Almizra, per mitjà del qual es delimiten definitivament les fronteres entre els seus regnes en territori valencià .

355-359. Setembre de 1244-Febrer de 1245. Conquesta de Biar.

360. Començaments de 1245. El rei permuta amb Ximén Pérez el lloc de Castalla pels de Xest i Vilamarxant. Aquesta data és, en realitat, sis anys posterior.

361-377. A partir de juliol de 1246. El rei s'assabenta de la revolta d'Al-Azraq, que ha conquerit Gallinera, Serra, Pego i altres llocs. El rei es prepara i decreta l'expulsió dels musulmans rebels. Descripció de l'expulsió. Campanyes i treves amb Al-Azraq. Derrota del musulmà .

CAPÍTOL VIII. (Anys 1264-1265).

378-409. Finals de juny de 1264. Els musulmans de Granada fan incursions contra les terres del rei de Castella i li prenen nombrosos castells i viles. La reina de Castella, filla de Jaume I, li envia cartes sol·licitant ajuda per al seu marit.

380-407. Juliol de 1264-octubre de 1265. Els catalans prometen ajut per a la campanya, i els aragonesos es neguen, alguns inclús es rebel·len, la qual cosa obliga al rei a lluitar contra ells. Poc de temps després es pacten treves i el rei marxa en ajut del seu gendre. Reuneix 1100 homes i troba ajut dels homes de Terol.

408-409. Finals d'octubre de 1265. Els homes de València també ajuden el rei.

CAPÍTOL IX. (Any 1265).

410-422. Novembre de 1265. Villena, Elda i Petrer se sotmeten a Jaume I,

el qual reconcilia les viles amb llurs senyors castellans. Rendició d'Elx i Crevillent.

423-433. Desembre de 1265. Incursions al voltant de Múrcia. Referència a la vida en comú amb Na Berengueta Alfonso. Entrevista amb el rei de Castella i estada a diferents poblacions.

CAPÍTOL X. (Anys 1266-1268).

434-453. Gener-març de 1266. Conquesta de Múrcia. Comunicació d'aquesta conquesta al rei de Castella.

454. Març de 1266. Projecte d'incursió a Almeria, que no es porta a terme per problemes d'avituallament.

455. Març-abril de 1266. El rei pacifica la frontera d'Alacant i Villena.

456-457. Octubre 1266-febrer 1267. Estada a Montpeller. Carta dels tàrtars i desafiament d'En Ferrís de Lizana.

458-464. Maig de 1267. Assetjament i presa de Lizana.

465-470. Setembre de 1267. Estada a Taraçona per un problema d'encunyament de moneda falsa.

471-472. Començaments de 1268. Estada a València, on s'assabenta de la mort de la seua filla, l'infanta Teresa. Complimenta el seu testament.

473-474. Octubre-novembre de 1268. Rebel·lió d'alguns nobles catalans. El seu fill, Sanç, arquebisbe de Toledo, li demana que assistesca a la seua primera missa a Toledo.

CAPÍTOL XI. (Anys 1268-1269).

475-480. Desembre de 1268-gener de 1269. Estada a Toledo, on rep una carta dels tàrtars, proposant-li participar en la conquesta de Terra Santa, a la qual proposta el rei de Castella li aconsella que actue amb prudència. Estada amb Alfons X.

481. Gener de 1269. Els tàrtars li prometen ajut del gran khan per a la conquesta del Sant Sepulcre.

482-493. Juliol de 1269. Organitza la campanya de Terra Santa des de Barcelona. Preparat l'estol a Mallorca en Setembre de 1269, el mal temps impedeix el viatge i torna a Aigües-Mortes. Estada a Montpeller.

CAPÍTOL XII. (Anys 1269-1274).

494-499. Novembre-desembre de 1269. Estada a Catalunya i Aragó. A Saragossa rebrà invitació per a anar a les noces del seu nét Fernando, fill del rei de Castella. Estada a Castella i entrevistes amb el seu gendre.

500. Febrer de 1270. Estada a València.

501-502. Maig de 1271. Visita dels reis de Castella a València.

503-504. Juny de 1271. Els homes de Zuera demanen justícia contra N'Artal de Luna, que ha fet matar uns quants d'ells.

505-507. Gener de 1272. Entrevista amb el rei de Castella a Alacant, el qual

l'informa d'una possible rebel·lió interna.

508-521. Maig de 1272-novembre/desembre de 1273. Problemes entre Fernando Sánchez i l'infant En Pere, el qual s'enemista amb el rei però se sotmet a la seua voluntat. La Crònica diu que el rei va convocar Corts a Lleida per a obligar a comparèixer en elles l'infant. Es documenten el dia 13 de maig de 1272. A partir de l'apartat 510 la Crònica ens porta a any i mig després, però sense canviar de tema, i ens informa que el monarca, mentre és a Alzira el novembre de 1273 convoca noves Corts.

522. Gener de 1274. Viatge a Múrcia.

CAPÍTOL XIII. (Any 1274).

523-542. Maig de 1274. Assistència al concili de Lió.

CAPÍTOL XIV. (Anys 1274-1275).

543-545. Juliol de 1274. Problemes amb els nobles catalans per raó de possessió de feus i honors.

546-547. Desembre de 1274-Gener de 1275. Visita del rei de Castella, el qual va camí de Lió.

548-551. Febrer-Juliol de 1275. Revoltes provocades per alguns nobles catalans. Mort de Fernando Sánchez a mans de l'infant En Pere. Presa de la vila de Roses.

552-553. Novembre de 1275. Mort de l'infant Fernando de Castella. Corts de Lleida.

CAPÍTOL XV. (Anys 1275-1276).

554-559. Desembre de 1275-maig de 1276. Sublevacions populars en València. Sublevacions musulmanes al voltant de Finestrat i Tous. Corrieres musulmanes a Lliria, Vall d'Albaida i altres llocs. Batalla de Llutxent que perden els cristians, molts dels quals cauen presoners. Durant els primers mesos de 1276 el rei es desplaça per diferents poblacions, per tractar de sufocar les revoltes. Alzira, Xàtiva, Gandia, Dénia i València són les seues principals estades.

560-565. Juny de 1276. Tristor i malaltia del rei. Crida l'infant En Pere i es trasllada a Alzira, on li dóna consells sobre la manera de governar.

566. Juliol de 1276. Trasllat del rei a València, on mor.

7. CONCLUSIÓ

No tenim proves concloents que ens permeten demostrar el caràcter incomplet del *Llibre*, però aquestes explicacions al voltant del que considerem que és la seua correcta estructura i distribució, que no ofereix cap llacuna cronològica d'importància, ens permet creure que potser també Jaume I narraria els aspectes més destacables d'aquests vint anys (1246-1264), els

quals es posarien per escrit damunt d'alguns quaderns de paper que es degueren perdre ben aviat i, per tant, en el moment d'efectuar-se la primera recopilació del text, la part central ja no es va trobar.

Aquestes ratlles no tenen més valor que el de mera hipòtesi, però hem cregut oportú la redacció i el plantejament, perquè considerem que suposen una sèrie de dubtes raonables que, potser, poden ser tinguts en compte per aquells que en el futur s'interessen o continuen interessant-se pel millor coneixement d'una de les obres més importants de la nostra literatura.

NOTES.

1. RIQUER, Martí de. *Llibre dels fets del rei en Jacme*. Pròleg a l'edició facsímil del Còdex de Poblet. Ms. 1 de la Biblioteca Universitària de Barcelona. Barcelona 1972.
2. MARTINEZ SAMPEDRO, M^a. Desamparados. *La Crònica latina de Jaime I*. Almería 1984, 464 pgs.
3. BADIA, Lola. «Llegir el Llibre del rei Jaume» *Serra d'Or* gener 1992, p. 53-56.
4. *Ibid.*, p. 54.
5. GARCIA EDO, Vicent. *El Llibre dels Feits*. València 1989-90. 2 vols.
6. La numeració dels apartats és incorrecta, en relació amb la separació del còdex de Poblet. Per a una numeració correcta caldria intercalar cinc números dobles, darrere dels apartats actuals 139, 380, 425, 492 i 544, la qual cosa obligaria a córrer tota la numeració del text, però no és prudent fer-ho, donada la gran quantitat de cites efectuades fins ara en diferents publicacions, a partir de la numeració tradicional errònia.
7. Són molt nombrosos els escrivans i notaris documentats durant el llarg regnat de Jaume I que treballaren al seu servei. TRENCHS ODENA, Josep «La cancelleria de Jaime I. Cancilleres y escribanos», *Palaeographica, Diplomatica et Archivistica*. Studi in onore di Giulio Battelli. Roma 1979, p. 97-128.
8. *Crònica*, número 282. Són freqüents les errades d'aquesta índole a la *Crònica*, la qual cosa fa pensar en una redacció tardana d'aquesta època gloriosa del regnat de Jaume I.
9. La documentació d'aquesta permuta es publica a l'obra de HUICI, Ambrosio - CABANES, Desamparados. *Documentos de Jaime I*, Vol. III, pp. 47-48. València 1978.
10. No hem de pensar necessàriament en un escrivà d'ofici, redactor de documents de tipus administratiu. Tal volta pogué tractar-se d'alguna persona que sapiera escriure i plasmar fidelment el llenguatge vulgar de la *Crònica*.
11. *Crònica*, número 16.

12. *Llibre del Repartiment*, edició d'A. FERRANDO. València 1979, p. 14. Anotació número 122. *Garcia de Pujo, miles, alqueriam de Nacarela cum III jovatas de illa alqueria. II kalendas februarii.*
13. Aquesta revolta d'Al-Azraq va tenir el seu inici abans del mes de maig de 1258, moment en què el conflicte sembla haver-se resolt. Vegeu els documents 1007 i 1030 de l'edició de documents de Jaume I, de HUICI-CABANES, op. cit., IV, Saragossa, 1982.
14. Aquestes còpies es conserven actualment a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Secció de Cancelleria. Pergamins de Jaume I, i entre els més destacables figuren els pactes d'Abu-Zayd i Jaume I per al repartiment del regne de València, de l'any 1229, la renúncia d'Abu-Zayd als seus drets sobre València, de l'any 1232; i l'acord de 1236 de repartiment de determinats castells valencians després de la conquesta del regne.
15. Aquest manuscrit és el còdex 9 de la Casa Reial, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona.
16. BRUGUERA, Jordi, *Llibre dels fets del rei en Jaume*, 2 vols, Barcelona 1991.